

УДК 329.63 (470)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОКТРИНАЛЬНИХ ЗАСАД ІДЕЙНОГО БАЗИСУ РАДЯНСЬКОЇ ПАНК-СУБКУЛЬТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ Є. ЛЕТОВА)

Васильчук Є.О.

кандидат політичних наук,

викладач Черкаського державного бізнес-коледжу (Україна);

Авілова О.Р.

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри російської філології

Технічного інституту (філії) ФДАОУ ВПО «Північно-Східний федеральний університет

імені М.К. Аммосова» в м. Нерюнґрі (Російська Федерація);

Ільїн О.М.

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії

Омського державного педагогічного університету (Російська Федерація)

На прикладі творчості Є. Летова проаналізовано доктринальні засади ідейного базису радянської панк-субкультури та визначено основні чинники, що вплинули на його становлення і розвиток.

Ключові слова: семантика смерті, художній світ, панк-субкультура.

Постановка проблеми. В умовах сучасного масового суспільства особливої актуальності набувають загальнофілософські та політологічні проблеми, пов'язані з кризою людської унікальності. Однаковість в культурі, побуті і в політичних орієнтаціях народжує масову людину, яка, з одного боку, є атомізованою, а з іншого - пасивно-конформною. Відповідно, виникає необхідність актуалізації можливих векторів нонконформізму, до числа яких належить панк-субкультура як засіб протистояння людському міщанству та буденності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для підготовки статті значущими є дослідження О. Бодальова [3], Н. Боритка, О. Мацкайлової [5], А. Гусейнова [7], С. Достай [8] та інших науковців, що розкривають особливості конформістського ставлення до життя та формування стратегії суспільного опору конформізму.

Метою статті є розкриття на прикладі творчості Є. Летова особливостей формування доктринальних засад ідейного базису радянської панк-субкультури та визначення чинників, що вплинули на його розвиток.

Виклад основного матеріалу. Конформістське ставлення людини до багатьох сфер суспільного життя має подвійну природу, яка виявляється в тому, що такі люди не погоджуються з тим, що відбувається, але зовні демонструють повну згоду і схвалення. Таке ставлення до реальності згодом абсурдизує різні сторони суспільного життя, зокрема її політичний компонент. Конформістське ставлення до життя в наш час штучно привноситься в масову свідомість для підвищення рівня керованості суспільства, спрямовуючи соціальні енергії в умовно конструктивне русло, що виключає участь у протестах і соціальних потрясіннях. «Щоб зберегти в чистоті душу і совість, краще страждати від гострої незгоди з несправедливістю, ніж сприймати її байдуже», - зауважує С. Пеунова [19, 182]. Така латентна репресивність створює феномен людини, що піддається утиску, яка, в свою чергу, продовжує конституювати відносини примусу.

Представник кінчної школи давньогрецький філософ Діоген Синопський вважав, що найпрекраснішим у людей є свобода слова [1, 28]. Згадуючи у цьому контексті Діогена, варто відзначити, що не стільки свобода слова як приватний елемент свободи взагалі, а сама свобода є найвищою цінністю, оскільки без неї людина втрачає саму себе, а необхідність в свободі проявляється на такому глобальному рівні як персональний - на загальносоціальному. Тому рівень розвитку суспільства визначається кількістю свобод, якими володіють його члени. Е. Фромм до шляхів так званої «втечі від свободи» відносить підпорядкування вождю і вимушену конформізацію [24, 156]. Д. Леонт'єв взагалі називає конформізм протилежністю волі [11, 15].

Пошук вигоди, «вульгарна економізація» всіх суспільних відносин і взаємозв'язків, меркантилізм, суто матеріальні потреби призводять до уречевлення свідомості людини з поступовою відмовою від особистих переконань. З цього постає таке соціальне явище як споживацтво, під яким мається на увазі втрата смислів і гра знаків, несвідомий і неорганізований спосіб життя [4, 187]. Виходячи з цього, ми можемо говорити про споживання як про систему суспільного омасовлення, яка стосується не стільки речей, скільки ідентифікованих з ними культурними знаками, обмін якими постійно зростає.

Будь-яка форма конформізму межує з безликістю, стадністю і тупим підпорядкуванням авторитету. «Влада чийогось авторитету над нашою свідомістю зазвичай є прямо пропорційною нашій простоті і вразливості і є обернено пропорційною інтелекту, - пише І. Шаповал. Емоційність, схильність до сильних переживань і афектів за відсутності критичного мислення обумовлює значну

схильність впливу авторитету і підпорядкованість йому практично без обдумування і вибору. Індивідуальність тут виражається лише у виборі кумира, а його зміна супроводжується і зміною моральних норм» [26, 141]. Д. Ольшанський зазначає, що у людини маси відсутня індивідуальна психіка. Він же наділяє індивіда маси такими характеристиками як анонімність і відсутність свідомої особистості, зниження раціональності та інтелектуальності, прагнення до здійснення нав'язаних ідей, орієнтація індивідуальних думок і почуттів в напрямку масових, що створює засади для появи гіперконформізму [18, 354].

Якщо феномен масової людини стає широким і всепоглинаючим, то закономірним чином суспільство масифікується, а культура стає одноманітною. Якщо ж відбувається демасифікація індивідів, то на більш масштабному рівні населення теж демасифікується, що призводить до ускладнення і різноманіття культурного потенціалу даного соціального середовища. І лише суб'єктні якості - сутнісна автономність, усвідомлений характер життєдіяльності і цілісність світоглядної позиції, - ступінь їх розвитку на даний момент (актуальний рівень) і прагнення до саморозвитку надалі (потенційний рівень) є певним гарантом достовірності як окремого суб'єкта, так і притаманною йому спільності, підсилює можливість протистояння зовнішньому тиску і маніпулятивним впливам.

Людина, прагнучи зберегти свою суб'єктність, всіма силами намагається протистояти злиттю з масами, тобто реалізує негентропійний механізм свого розвитку, який характеризується в синергетиці таким чином: складна нелінійна система ефективно протистоїть руйнівній дії хаосу лише в тому випадку, коли вона знаходиться далеко від рівноваги щодо навколишнього середовища, тобто не зливається із зовнішньою масою. А стан рівноваги з середовищем, як зауважує Н. Калініна, рівнозначно смерті [10, 25].

В. Франкл називав конформізм і тоталітаризм двома наслідками екзистенціального вакууму, наслідками втрати сенсу життя і свідомості буття [22, 147]. Таким чином, в конформізмі не вбачається нічого позитивного для розвитку особистості, в ньому має місце лише процес злиття з думкою «сірої» маси, мовчазної більшості.

Маса не є вільною, люди, які її складають, лише думають, що вчиняють згідно своєї суб'єктної позиції, а насправді вони є детермінованими зовнішніми обставинами. Причому детермінується не лише їхня поведінка, а й мислення. Суб'єктна позиція представлена в активно-виборчому, ініціативно-відповідальному, перетворювальному ставленні особистості до самої себе, до дійсності, до світу і життя в цілому [2, 15]. «У суспільствах тоталітарного типу природно-генетичні передумови суб'єктності не отримують належного розвитку, оскільки блокуються соціальними установами «бути як всі», «від мене нічого не залежить - за мене все вирішать» [5, 11]. Людина, таким чином, стає об'єктом впливів ззовні.

М. Каган та О. Еткінд відзначають, що: «Зовнішня свобода вимагає внутрішньої впорядкованості і визначеності, а життя в умовах несвободи неухильно призводить до когнітивних порушень. З іншого боку, будь-які порушення когнітивної ієрархії мають бути компенсованими несвободою. Більш конкретно: наша гіпотеза полягає в тому, що незрілість, деформації і розпад когнітивної ієрархії викликають стан невизначеності, що може бути компенсовано опорою на зовнішні ієрархічні організовані структури. Внутрішній порядок може бути замінений лише зовнішнім порядком, ідентичність відданістю, когнітивна ієрархія соціальною ієрархією, віра в мудрість начальства і любов до багаторівневих бюрократичних структур компенсують невизначеність, невпевненість і нерозуміння, яке викликає в багатьох людях стан свободи» [9, 6]. Описаний феномен безвідповідальності і властиву йому орієнтацію на зовнішні (партія), а не на внутрішні (Я сам) інстанції, ми називаємо деіндивідуацією. Свідомість таким чином витісняється за допомогою пресингу помітною рекламної маніпулятивності, що впливає на несвідоме. У свою чергу, це призводить до затирання людської індивідуальності, що пригнічується пресингом рекламних апеляцій до «грамотної та обізнаної» більшості і до культури споживання, що атомізує особистість. Паралельно реальне право вибору підмінюється його ілюзією, що має мало спільного з реальним об'єктом.

Таким чином, гіперконформізм, що склався в суспільстві, є безоціночним прямуванням за штучно створеним і нав'язаним масі умовним лідером. На відміну від цього самоактуалізована людина здатна повстати проти умовностей і невігластва, не приховуючи свого невдоволення, і тим самим проявити своє Я, свою суб'єктну позицію. Її контакти із зовнішнім світом, висуває свої конвенції та правила гри, що «визначаються насамперед бажаннями і планами особистості, що прагне самореалізуватися, а не тиском оточення...» [15, 216].

Сформована громадська та інтелектуальна ситуація духовного вакууму цілком закономірно призводить до появи різних форм протесту і протистояння такій системі суспільних і духовних відносин: від радикальних і екстремістських форм політичного опору до політизованого ескапістського культурно-витонченого протесту у вигляді появи і розповсюдження контркультурних продуктів різних андеграундних і невизнаних інтелектуалів та естетів.

Однією з форм такого опору і протесту в СРСР, а згодом і ряді пострадянських держав, стала рок-культура та її найбільш радикальний сегмент, схильний до швидкої політизації - панк-субкультура.

Її ідейним базисом стало різке неприйняття існуючої в СРСР духовної атмосфери, що на практиці проявилось в демонстративному ігноруванні сформованих соціальних норм, схильності до принципової артикуляції на соціальних патологіях і девіаціях. Живильним соціальним середовищем для появи і розвитку панк-субкультури стала депривована молодь, яка в таких експресивних формах опору шукала зразки для самовираження та задоволення своїх специфічних інтересів і інтелектуальних запитів.

Саме тому творчість лідера одного з відомих і, мабуть, найбільш концептуальних панк-гуртів «Гражданская Оборона» Є. Лєтова на сьогоднішній день знаходиться у сфері інтересів різних гуманітарних наук. На наш погляд, це пов'язано з переосмисленням самого феномена панку, які існували в радянському і пострадянському просторі та прагненням визначити в цьому явищі не лише соціальний протест або систему вивернутих цінностей, для якої заперечення стає єдиною самоціллю, а, перш за все, спробувати побачити в цьому явищі певні онтологічні, архаїчні форми, що багато в чому і визначають загальну філософію та ідеологію панку як культурно-історичного і соціально-політичного явища.

Враховуючи це, у своїй роботі ми зупинимось на дослідженні категорії громадянськості в пісенній творчості Є. Лєтова, оскільки, на наш погляд, ця категорія є базисною в структурі його ідейно-політичної платформи.

Зауважимо, що творчість Є. Лєтова досить складно розглядати в контексті єдиного підходу, оскільки мистецький та ідейно-політичний методи автора постійно зазнавали принципово важливих змін.

На сьогоднішній день дослідники виокремлюють три основних періоди творчості Є. Лєтова: «радянський» (1984 - початок 1990-х рр.); «націонал-більшовицький» (середина 1990-х - початок 2000-х рр.); творчість 2000-х рр. [25, 122 - 124]. Тому ми зосередимось на аналізі лірики і суспільно-політичних поглядів першого періоду, так як саме тут отримали своє художнє втілення авторські установки, які безпосередньо стосуються категорії громадянськості.

Як вже неодноразово зауважувалося, творчість Є. Лєтова несе в собі пафос тотального неприйняття і заперечення. Як приклад, одне з його гасел звучить «Я всегда буду против!» [13, 37]. Тому, С. Достай називає Є. Лєтова «одним з найбільш яскравих авторів андеграунду» [8, 74].

Протистояння у поглядах Є. Лєтова набуває досить конкретних форм і може визначатися як неприйняття соціально-політичної системи 1980-х рр., втіленням якої у Є. Лєтова стає держава: «Добровольно зарытый в подвал / Заранее обречённый на полнейший провал / О, убей в себе государство! / Убей» [12, 74].

Аналізуючи категорію громадянськості в поезії Є. Лєтова, А. Новицька пише: «У художньому просторі Лєтова герой є різко протиставленим двом суспільним таборам: представникам влади та законотворцям громадянам». Через це протиставлення і здійснюється назване руйнування: всі зв'язки між внутрішнім і зовнішнім світом втрачені [17, 80]. Наприклад, «Запратанный за углом / Убитый помойным ведром / Добровольно забытый в подвал / Заранее обреченный на полнейший провал» [12, 74].

Держава для героя Є. Лєтова є не просто особливою формою організації влади і суспільства, а це – першочергова кодифікована система. У контексті естетики панку, основним авторським завданням стає прагнення або установка зруйнувати цю систему. На художньому рівні це втілюється в ідейному протиставленні власного «Я» будь-яким об'єктивним формам, будь то влада чи звичайні громадяни. Звідси випливає своєрідний не лише антигромадянський, але й антиміщанський пафос творчості Є. Лєтова: «Давайте будем жрать!» [12, 72].

Держава в текстах автора постає як тоталітарна, суворо організована система, яка завжди вороже налаштована до окремого індивіда: «В луже кровавого оптимизма валяется ощущение / человека в телогрейке. Весело и великодушно / разбегаются в разные стороны его пальцы, поганы / и карманы. Вечер поднялся. Стемнело» [12, 76].

Така бінарність створює в текстах Є. Лєтова своєрідну антропоморфну просторову модель, де в одному семантичному полі стикаються діаметрально протилежні елементи, що прагнуть до взаємного нівелювання: «Я играю в бисер перед стаей свиней! / Стая любит пить, / Стая любит жрать, / Стая любит жить, / А я люблю играть в бисер!!!» [12, 78].

О. Потєбня стверджує, що поетичний антропоморфізм дозволяє співвіднести в одному поетичному контексті явища різного порядку, наприклад, зовнішню природу і особисте життя [21, 342]. Крім цього, антропоморфізм є улюбленим прийомом Є. Лєтова, який дозволяє виявити в явищах неживої природи їх первісну живу сутність. Отже, протест і прагнення не лише до відходу від держави, але і руйнування її як системи, в своїй сутності містить прагнення повернутися до архетипів, до початкової форми буття.

Антропоморфізм у Є. Лєтова є не просто поетичним прийомом, а властивістю самої речі. У цьому контексті, особливо важливо і те, що в якості однієї з улюблених форм протистояння у нього

виступає фізична смерть: «Хватит! Уходите прочь, мы играем для себя / Хватит! Убирайтесь вон, мы играем для себя / Хватит! Всё равно ведь вам никогда нас не понять / Хватит! Вы привыкли жить, мы привыкли умирать» [12, 45].

Характерними з цієї точки зору є слова самого автора, яким своїм завданням вбачав: «...прагнення довести ситуацію до межі, до того моменту, коли тобі загрожує смерть. Домогтися того, щоб сама реальність, ця тотальна жаклива тиранія «князя світу цього», зробила активні дії для твого знищення. Оскільки лише в цьому стані ти можеш перевірити, чи дійсно ти чогось вартий, чогось можеш, - у стані війни, коли ти на волосині. Будь-яка влада є тиранічною Системою, що здійснює свавілля в ім'я «князя світу цього»» [13, 114].

Особливо важливим є те, що зазначене вище прагнення можна розуміти як спробу повернутися в рай архетипів через протистояння механічної впорядкованості держави. Крім цього, ця авторська установка простежується у Є. Лєтова і на мовному рівні. Зокрема, присутньою є чимала кількість «тілесних» метафор («Шершавая заполночь пышно свербилась сморкалась роилась») [12, 59]. Саме властивість «гниття» суб'єкта стає його первинною, внутрішньою природою. Отже, таке уречевлення метафори повертає її до первісного змісту.

Окреслена вище опозиція задає своєрідну ситуацію карнавальної заміни: «слухняні громадяни», що є алегорією тоталітарної держави, позбавлені душі, рівень ліричного «я», навпроти », через фізичну смерть само ідентифікується таким чином: «В чугунных городах царит бетонная свобода / В отважных головах распоряжаются плакаты / Инерция заведует послушными телами / А нас нет, нас нет, нас нет, нас нет» [12, 89].

Крім цього, протест через смерть обумовлює рясне використання в пісенній творчості Є. Лєтова обценної лексики, що ініціює суб'єкт, повертаючи його (наприклад) в родове лоно (матеріально-тілесний низ), тим самим порушуючи природний біологічний процес життя.

Висновки. Отже, «держава» у творчості Є. Лєтова - це механічна бездушна система, в опозиції до якої і реалізується художній та суспільно-політичний радикалізм творчості панк-колективу «Гражданская Оборона».

Є. Лєтов свідомо підкреслює ідеологічну вичерпаність і неспроможність держави як вищої системи влади, маючи намір стати провісником іншої альтернативної системи. Це неминуче призводить до того, що герой Є. Лєтова в контексті цієї опозиції прагне зайняти виняткове становище відразу в двох взаємно протиставлених системах. Таке прагнення до маргінальності здійснюється шляхом заперечення власної людської природи, руйнування тіла, фізичну смерть, що як форма протесту передбачає вихід на принципово інший рівень.

Як подальші напрями дослідження перспективними автор вважає розкриття питань, пов'язаних із використанням концептів «свободи», «абсурду», «безумства» у творчості музично-поетичних панк-колективів як засобів радикалізації ідейного базису панк-субкультури.

Література:

1. Антология кинизма. – М. : Изд-во «Наука», 1984. – 400 с.
2. Блиева Ф. Б. Формирование профессиональной субъектной позиции у будущих специалистов по физической культуре и спорту : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Ф. Б. Блиева. - Майкоп, 2007. – 22 с.
3. Бодалев А. А. О взаимосвязи общения и отношения / А. А. Бодалев // Вопросы психологии. – 1994. - №1. - С. 122 - 126.
4. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской // Ж. Бодрийяр. – М. : Культурная революция; Республика, 2006. – 269 с.
5. Борытко Н. М. Становление субъектной позиции учащегося в гуманитарном пространстве урока // Н. М. Борытко, О. А. Мацкайлова. Монография. – Волгоград, 2002. – 132 с.
6. Ганапольский М. Пропать неопределенности / М. Ганапольский // Ежедневный журнал. – Режим доступа: <http://www.ej.ru/?a=note&id=7496>
7. Гусейнов А. А. Этика ненасилия / А. А. Гусейнов // Вопросы философии. – 1992. - №3. - С. 72 - 81.
8. Достай С. А. Рок-текст как средство перевыражения национального менталитета / С. А. Достай // Понимание как усмотрение и построение смыслов. Часть 1. - Тверь, 1996. - С. 71 – 77.
9. Каган М. С. Индивидуальность как объективная и субъективная реальность / М. С. Каган, А. М. Эткинд // Вопросы психологии. – 1989. - №4. - С. 5 - 15.
10. Калинина Н. М. Проблемы глобального мира: утрата и обретение смысла / Н. М. Калинина // Вызовы современности и ответственность философа: Материалы «круглого стола», посвященного всемирному Дню философии. Кыргызско-Российский Славянский университет / Под общ. ред. И. И. Ивановой. - Бишкек, 2003. – С. 20 - 32.

11. Леонтьев Д. А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности / Д. А. Леонтьев / Психологический журнал, том 21. - 2000. - №1. - С. 15 - 26.
12. Летов Е. Стихи / Е. Летов. – М. : Хор, Нота, 2003. – 501 с.
13. Летов Е. Я не верю в анархию. Сборник статей / Е. Летов. - М. : Скит Интернэшнл, 2001. – 213 с.
14. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу // Психология личности в трудах зарубежных психологов / Сост. и общая редакция А. А. Реана. – СПб. : Питер, 2000. - С. 180 - 191.
15. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу // Психология личности в трудах зарубежных психологов / Сост. и общая редакция А. А. Реана – СПб. : Питер, 2000. - С. 192 - 216.
16. Назаретян А. П. Психология стихийного массового поведения : Толпа, слухи, политические и рекламные кампании // А. П. Назаретян. – М, 2005. – 160 с.
17. Новицкая А. С. Категория гражданства в стихотворениях и текстах песен Егора Летова / А. С. Новицкая // Восемь с половиной: статьи о русской рок-песенности. – Калининград : РГУ им. И. Канта. - С. 80 - 85.
18. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии / Д. В. Ольшанский. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 496 с.
19. Пеунова С. М. «Вся власть – народу?» (Исповедь современника) / С. М. Пеунова. – Самара : Издательский дом Светланы Пеуновой, 2007. – 368 с.
20. Поппер К. Открытое общество и его враги. / К. Поппер. – М. : Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – 448 с.
21. Потенция А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потенция. - М. : Наука, 1976. – 458 с.
22. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
23. Фромм Э. Теория любви. Любовь – разрешение проблемы человеческого существования / Э. Фромм // Психология личности в трудах зарубежных психологов / Сост. и общая редакция А. А. Реана – СПб., 2000. - С. 118 - 132.
24. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – М. : Прогресс, 1990. – 272 с.
25. Чемагина А. В. Советские прецедентные феномены в творчестве Е. Летова / А. В. Чемагина // Политическая коммуникация. Екатеринбург: изд-во ГОУ ВПО «УрГПУ», 2009. - С. 122 - 124.
26. Шаповал И. А. Мифология и идеология созависимости в российской постсовременности / И. А. Шаповал // Интеллигенция и идеалы российского общества : сб. статей / РГГУ. Социологический факультет. Центр социологических исследований. Под общей редакцией Ж. Т. Тощенко. - М. : РГГУ, 2010. - С. 137 - 149.